

Poslednji primer koji će navesti odnosi se na graviru, umetnost i tehniku koje su Bašlara veoma zanimale. Kristin Bamister (Christine Boumester) pokazuje nam, kaže Bašlar, šta znači *prodoran pogled*, jer tom otrcandom prihvatu daje novu snagu. Tu više nije reč o posmatranju oblike i boja polazeći od njihovih linija i njihove spojlašnje površine. Treba prodati „onde gde su senke najtamnije“, ponovo otkriti ili podstićati dinamizam suparništava nagomilanih u dubokoj tami. Kristin Bamister predstavlja oluje koje koje prave darmar istovremeno među stenama i oblačinama, „oluje koje tako snažno urlaju da oblacu u svojim kovitlaczima iznenada dobijaju oblik nekakvog uva“. U njenim gravirama otkriva se kosmos okrenuta mašta, stremljenje ka nekom drugom svetu, ili – što izlazi na isto – prodiranje u skrivenu unutrašnjost materije, ali isto tako, u krajnjoj liniji, i strastveno iščekivanje srećnog iznenadenja: »Valja znati da svet radi u noći ne predviđajući pouzdano kakvo će biti biće koje će se, zahvaljujući njegovom noćnom radu, iznenada pojavit na svetlosti dana. Tako, na primer, jedna ptica može da se rodi, kao na nekom japanskom bakrorezu, iz iznenadnog crnila dima neočekivano obasjanog jutarnjim Sunčevim zrakom.«

U krajnjoj liniji, tu je, zacele, u pitanju *čitanje-razmišljanje-sanjarenje* u punom smislu tih reči. Umetnik nas nadahnjuje, navodi nas da *sanjarimo, da govorimo*. Da bismo sagledali lepotu i originalnost Moneove plave katedrale, treba da se *uživimo* u normalnu neizmernost *vazduha kao jednog od osnovnih elemenata*. Treba da se *uputimo* u samo središte od tog osnovnog elementa sazdana stvarnosti, sledeći primer slikareve prvobitne težnje i njegovog neosporenog poverenja u jedan univerzalni element. To *uživljavanje* i to dubinsko misaono posmatranje zahtevaju neku vrstu *potpunog priklanjanja* imaginarnom – da se poslužimo rečima koje je Ž. Gaže (J. Ga-

gey) uzeo za naslov svoje knjige. »Sav metod moje oniričke kritike sastoji se u nastojanju da se uživljavam u stvaralačke snove, da i sam doživim oduševljenje koje je umetnik doživeo u svojim sanjarenjima« (»Kosmos i materija«).

Ali jedino dugo drugovanje s delima i mnoga iskustva mogu obezbediti mašti onu otvorenost, onu gipkost, onu pokretljivost koje su neophodne da bi se duboko doživeo preobražaj koji je ostvaren u umetničkom delu, da bi se ponovo otkrili oni veliki prvočitni snovi ili sanjarenje o materiji. Doista, u nekim slučajevima nije reč samo o tome da pustimo da delo u nama *odjekne* i da na posmatranje dela nadovežemo *sopstveno sanjarenje* – što je, svakako, važno, pa čak i bitno. Isto tako, i pre svega, treba ponovo da otkrijemo rad i pokret zanatlije u umetniku, a naročito ona duga *prethodna sanjarenja*, sanjarenja o gvožđu što se kuje, na primer, kojem se u časovima predaha umetnik neprestano vraća i o kojem neprestano temeljno razmišlja. Isto tako, treba primenjivati dva komplementarna čitanja koja se dopunjavaju, čitanje koje se oslanja na *razumevanje* i čitanje koje se oslanja na *nasićivanje*, i, na primer, da bi se naslutilo šta u sebi kriju Markusijevi *Gatari*, treba tragati za »odjecima u dva ljudska registra, u registru postojanih napora i registru izazvanih iznenadenja«.

»Nikoga ne prisiljavam da sanjari«, pisao je Bašlar. U svakom slučaju, on nam je pokazao – više primerom nego teorijskim razmatranjima – kako se može sanjarići o metničkim delima, kako se jedna pesma, jedan stih, jedna slika, jedno platno, jedna gravira, jedna skulptura mogu *čitati* i drugačije, a ne samo uz pomoć razuma... .

S francuskog preveo:
Branko Jelić

procesi odlučivanja i informisanja u praksi jugoslovenskog samoupravljanja

vladimir štambuk

Odlučivanje i informisanje – osnova radničkog samoupravljanja

Značaj informisanja i odlučivanja za učešće radnika u procesima upravljanja proizvodnjom i svojim životom je izuzetno važan. Ako se pogleda iskustvo radničke participacije samoupravljanja u Evropi i u svetu, onda se mora odmah primetiti da jedno od prvih prava koje radnici dobiju u procesu razvoja participacije jeste pravo na informisanje. Naravno, to pravo ima različite oblike. Ono može da se odnosi na podatke o opštim procesima u preduzeću, zatim na podatke o materijalno-finansijskom poslovanju, a još češće se odnosi na informacije koje radnici dobijaju u vezi s odlukama koje donose odgovarajuća upravna tela preduzeća. U onim participacionim institucijama u kojima su radnici u potpunosti informisani o svim bitnim dogadjajima i tokovima u preduzeću, već možemo govoriti i o procesima odlučivanja. Naime, tamo gde su radnici svestranije i potpunije obavesteni, oni već dobijaju određena prava u procesima odlučivanja. U razvoju participativnih oblika, ta prava u procesima odlučivanja se uglavnom za sada koncentrišu na prava odlučivanja o raspodeli radnih obaveza, prava prilikom primanja i otpuštanja radnika, a u nekim zemljama i na prava koja su vezana za odlučivanje o uslovima proizvodnje. Dakle, prvi uslov razvoja participacije je zahtev za boljim informisanjem radnika. Ako je to informisanje bolje i svestranije, ono postaje i osnova za procese odlučivanja, u kojima onda radnici preuzimaju ne samo ulogu pasivnih učesnika, već i aktivnih aktera u upravljanju proizvodnjom i preduzećem. Nije čudo, stoga, što u okviru razvoja samoupravljanja u Jugoslaviji procesi odlučivanja i informisanja imaju ključnu poziciju. Informisanje i odlučivanje u samoupravnom preduzeću u Jugoslaviji imaju značajnu poziciju iz dva osnovna razloga. Prvi se sastoji u tome što razvijeno samoupravljanje u jugoslovenskim uslovima prepostavlja ne samo učešće radnika u procesima donošenja odluka, već defaktu razvijanje takvih društveno-ekonomskih odnosa u kojima će radnici stvarno biti nosioci osnovnih procesa odlučivanja. To, dakle, znači da su radnici vlasnici sredstava za proizvodnju, koja u okviru koncepta društvene svojine omogućava da se razviju one društvene, ekonomske, političke i kulturne pretpostavke koje će obezbediti radnicima da stvarno budu informisani o bitnim procesima unutar radne organizacije i izvan nje, i da na osnovu toga donose svoje odluke. Drugi razlog se sastoji u činjenici da se procesi odlučivanja i

informisanja uključuju u radne procese i ne izdvajaju se nasuprot njih. Dakle, društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju prepostavlja da su procesi informisanja i odlučivanja sastavni deo te svojine, i da svih oni radnici koji udružuju svoja sredstva u okviru te društvene svojine, samim udruživanjem svoga rada, dobijaju ne samo mogućnost nego i obavezu da u okviru njih budu adekvatno informisani i da donose odgovarajuće odluke o svom zajedničkom radu.

Značaj informisanja i odlučivanja danas i u teoretskim razmerama dobija sve veću važnost. U velikoj meri se radi na razrađivanju odnosa informacije, odlučivanja i ljudske akcije. Osnovni parametri tog odnosa iskazuju se kroz stav da bez adekvatne informacije ne postoji mogućnost i pravilnog odlučivanja, a da je pravilno odlučivanje osnova svake akcije subjektivnih faktora. Drugim rečima, ukoliko se želi menjati postojeće stanje, znači, ukoliko se želi obezbediti stabilnost radne organizacije kao proizvodnog sistema, onda ne samo rukovodstvo te radne organizacije već i svi oni koji donose odluke, a to su najčešće radnici, moraju biti odgovarajuće informisani, da bi se na osnovu te informacije obezbedila stabilnost sistema. U samoupravnom društvu, teoretski i praktično, osnovni njegovi pokretači nisu pojedine vrhuške ili izvršni organi, bilo državni bilo u radnoj organizaciji. Osnovni subjekti razvoja i obezbeđenja stabilnosti proizvodne organizacije su sami proizvođači, radnici. Da bi mogli da menjaju postojeće stanje, da bi mogli da uklanjaju nestabilnosti i disfunkcionalne pojave, koje se normalno i nužno javljaju u okviru svake proizvodne organizacije, radnici kao subjekti i nosioci tih promena moraju da doneше u određene akcije. A da bi mogli da stupaju u akcije, radnici moraju da imaju osnovne odluke, znači, da imaju oformljene, u obliku verbalnih stavova, načine i puteve prevazilaženja nestabilnosti. Da bi, pak, mogli da donešene te odluke, radnicima su neophodne informacije. Dakle, odnos informacija – odlučivanje – akcija je bitan odnos koji omogućava da radni ljudi nametnu svoje interesu, da ih povezuju u celinu i da na osnovu toga obezbeduju one uslove života i rada kakvi im najviše odgovaraju.

Cini se da u jugoslovenskom samoupravnom društvu, kada se radi o procesima odlučivanja u samoupravnoj radnoj organizaciji, postoje četiri osnovne karakteristike koje treba posebno istaći. Prva se sastoji, svakako, u tome da procesi odlučivanja u jugoslovenskom društvu, pa i radnoj organizaciji, predstavljaju samo specifične aspekte procesa koji se dešava na tom planu u svetskim razmerama. U tom pogledu treba naglasiti dve specifičnosti. Prva se sastoji u tome da se proces odlučivanja razvija u okviru razvoja socijalističkog društva. Druga karakteristika je da se procesi odlučivanja institucionališu i razvijaju u okviru napora za stvaranje takvog socijalističkog društva u kojem će samoupravljanje predstavljati njegovu bitnu karakteristiku. To, međutim, nikako ne znači da se procesi odlučivanja razvijaju izvan svetskog konteksta i svetskih dostignuća. Čak bi se moglo reći – nasuprot tome, Procesi odlučivanja i institucije koje se razvijaju u samoupravnom jugoslovenskom socijalističkom društvu u velikoj meri su podudarni ne samo s problemima već i s rešenjima do kojih se dolazi u razvijenim procesima proizvodnje. Samoupravni socijalistički sistem, kao uostalom i procesi odlučivanja koji se u okviru njega razvijaju, može da se razvija samo ukoliko u procesima proizvodnje omogućava maksimalni razvoj proizvodnih snaga. U tom pogledu jugoslovensko društvo predstavlja sastavni deo svetskih napora za razvoj proizvodnih snaga. Ako je to tačno, onda i procesi odlučivanja koji se u njemu javljaju predstavljaju sastavni deo svetskih napora u tom pravcu. Pri tom, naravno, mora se stalno imati u vidu da razvoj proizvodnih snaga dobija određene specifičnosti ukoliko se odvija u socijalističkim proizvodnim odnosima, i da u tom pogledu procesi samoupravnog odlučivanja često predstavljaju nešto novo u odnosu na slična iskustva u drugim društveno-ekonomskim sistemima.

Druga karakteristika procesa odlučivanja očituje se u činjenici da je odlučivanje deo udruženog rada. Naime, u jugoslovenskom samoupravnom društvu polazi se od stava da radnici slobodno udružuju svoj rad i sredstva u okviru društvene svojine. To slobodno udruživanje rada i sredstava podrazumeva da radnik nije nikakvom prinudom nateran u proizvodni proces i da u njega stupa samovoljno. Dobrovoljno stupanje u proces proizvodnje pret-

postavlja da radnik svesno ulazi u odnose sa drugim radnicima u procesu proizvodnje. Ukoliko radnik na osnovu slobodne odluke stupa u odnose s drugim radnicima, on će željeti da bude u stanju i da na osnovu slobodne odluke istupi iz tog odnosa. Ili, drugačije rečeno, radnik koji na osnovu slobodne odluke stupa u društveno-ekonomske odnose s drugim radnicima, želi da zadrži mogućnost uticaja na sopstvenu sudbinu. On to može obezbediti prilikom slobodnog udruživanja sredstava i rada jedino ako obezbedi i uticaj na vitalne procese proizvodnje. Radnik, dakle, u samoupravnom društvu ne samo da želi nego i mora da bude u stanju da odlučuje o procesima koji se dešavaju u proizvodnji. To znači da radnik mora da odlučuje u ciljevima te proizvodnje, da mora da odlučuje i o višku rada koji stvara zajedno s drugim radnicima, da mora da odlučuje u kojim će uslovima reprodukovati svoju sopstvenu radnu snagu itd.

Izključivanje iz procesa odlučivanja u radnom procesu je u suprotnosti sa slobodnim udruživanjem rada i sredstava. Međutim, važno je ovde naglasiti da radnik koji je u poziciji da upravlja i odlučuje o svom položaju unutar radnog procesa, u svakom slučaju želi i mora da odlučuje i o svom položaju u društvu kao celini. U tome se i iskazuje veza između radničkog samoupravljanja i društvenog samoupravljanja u Jugoslaviji.

Treća karakteristika odlučivanja u samoupravnom društvu može se iskazati u stavu da je odlučivanje funkcija rada. U svim dosadašnjim društvenim procesima odlučivanja su uglavnom izdvajani izvan rada i predstavljali su poseban oblik rada. Smanji su poznate podele na fizički i umni rad, pri čemu je umni rad uglavnom bio rad vezan za procese upravljanja i odlučivanja u preduzeću i izvan njega. Dakle, istorijski gledano, izvršena je prisilna podela ljudskog rada na dva na izgled protivrečna dela. Nastojanja da se kroz razvoj samoupravnog društva smanje razlike između umnog i fizičkog rada, nose sobom stalnu tendenciju da se i u procesima odlučivanja smanje razlike između procesa odlučivanja i fizičkog izvršavanja tih odluka. Drugim rečima, procesi odlučivanja postaju sastavna funkcija radnog procesa. Naravno, treba odmah reći da procesi odlučivanja još nisu u punoj mjeri funkcija rada u samoupravnom društvu, jer i ono u svom razvoju mora da prevaziđe istorijski nasledene negativne aspekte. Međutim, važno je naglasiti da procesi odlučivanja predstavljaju sastavni deo rada i da su prihvatljivi kao vrednost samo ukoliko su deo rada, tj. ukoliko predstavljaju deo novostvorene društvene vrednosti. Odlučivanje, dakle, nije odvojeno valorizovana vrednost koja predstavlja nešto izvan rada. Upravljanje i odlučivanje nisu izdvojeni, društveno odvojene vrednosti koje su u konkretnom odnosu s radom, ne predstavljaju spolja nametnutu prinudu samom radu. Da bismo ovu ideju još više pojasnili, naglašićemo da se u samopravnom društvu upravne funkcije izvršnih organa u radnim organizacijama smatraju kao deo radnog procesa. One dobiju svoju vrednost jedino ukoliko se ovapločuju u ukupnoj vrednosti radne organizacije. Pošto se proizvodnja u samoupravnu društvu ne posmatra samo sa stanovišta kvantitativnih vrednosti, samo sa stanovišta proizvodnje dobara, nego se posmatra i sa stanovišta razvoja društveno-ekonomske i samoupravne odnosa u radnoj organizaciji, jasno je da procesi odlučivanja predstavljaju sastavne delove razvoja samoupravljanja. Oni to predstavljaju na dva načina. Ako su procesi odlučivanja sastavni deo neposrednih prava radnika da odlučuju o strateškim i suštinskim pitanjima u okviru osnovne organizacije udruženog rada, onda procesi odlučivanja predstavljaju sastavnu funkciju samog proizvodnog rada. Ima, naravno, i slučajeva – naročito kada se radi o procesima upravljanja osnovnom organizacijom udruženog rada, radnom organizacijom itd. – da procesi odlučivanja postaju sadržaj rada određenog broja ljudi. U tom pogledu procesi odlučivanja su prihvatljivi, kao što je rečeno, samo ako predstavljaju opšti doprinos razvoju samoupravljanja ili, drukčije, ako su u opštoj funkciji razvoja samoupravnih proizvodnih odnosa, dakle i same proizvodnje u okviru osnovne organizacije udruženog rada. Ukoliko, pak, nosioci tih procesa odlučivanja pokušavaju, na osnovu specifičnog znanja i položaja koji imaju, da nametnu svoje interese i potrebe radnom kolektivu, onda se može govoriti o disfunkcionalnom ponašanju i antisamoupravnim tendencijama dela upravljačkih grupa u radnoj organizaciji.

Cetvrtu karakteristiku, koja je bitna kad se radi o odlučivanju u samoupravnom društvu, je ta što odlučivanje predstavlja jednu od integrativnih karakteristika u radnim organizacijama. Pošto nema nametanja volje pojedinih grupacija, već je dominantan interes udruženih proizvodača, onda procesi odlučivanja predstavljaju one procese koji obezbeđuju da se različiti interesi, legitimni interesi neposrednih proizvodača, objedine u zajednički interes radnih ljudi date radne organizacije. Drukčije rečeno, proces odlučivanja je onaj proces u kojem se pojedinačni, parcijalni interesi međusobno konfrontiraju i demokratski, samoupravni putem pretvaraju u zajednički interes. Stvaranje zajedničke odluke, iskazivanje zajedničkog interesa, u stvari predstavlja procese integracije i povezivanja različitih socijalnih subjekata u okviru radne organizacije. Kada se govori o integrativnoj ulozi procesa odlučivanja, mora se imati se iskazuje u tome jugoslovenskog društva. Ta specifičnost se iskazuje u tom – tome što se procesi odlučivanja ne odvijaju na osnovu uskih parcijalnih interesa, već proizlaze iz najšireg klasnog interesa neposrednih proizvodača. Dakle, radnička klasa, udružena s drugim radnim ljudima, predstavlja socijalnog nosioca koji, kroz procese odlučivanja, vrši integraciju parcijalnih i pojedinačnih interesa i realizuje ih kroz svakodnevnu akciju u radnim organizacijama. Pri tome, naravno, treba imati u vidu da je zajedničke interese moguće stvarati u demokratskoj konfrontaciji različitih parcijalnih i pojedinačnih interesa samo u onom društvu u kojem su socijalni okviri dovoljno široki da prihvataju procese odlučivanja koji polaze od baze, ali u isto vreme da su ti socijalni okviri takvi da onemogućavaju antiklasno i antisocijalističko delovanje. To praktično znači da se u Jugoslaviji polazi od stava da postoji klasni okvir kojeg određuju istorijski interesi radničke klase kao celine, ali je u okviru njega sasvim normalno i legitimno da postoje pojedinačni i posebni interesi, koji tek u procesu odlučivanja, znači u procesu integracije sredstava i rada u radnoj organizaciji i vladanja nad tim procesom, omogućavaju stvaranje autentičnih interesa neposrednih proizvodača. Peta karakteristika procesa odlučivanja ogleda se u tome što taj proces počiva na svesnim opredeljenjima neposrednih proizvodača s jedne strane, a s druge strane omogućava dalji razvoj svesti radničke klase i radnih ljudi. Do sada iznete karakteristike procesa odlučivanja u radnoj organizaciji ne bi bile realne ukoliko ne bi počivale na svesnim opre-

deljenjima subjekata koji donose odluke. Pošto je najprihvatljivija definicija odluke da ona predstavlja svesni izbor između različitih mogućnosti, onda je jasno da uključivanje širokih radnih slojeva u procesu odlučivanja podrazumeva da su neposredni proizvodači svesni mogućnosti u procesu izbora. Svest koja se ispoljava u procesima odlučivanja nije jednodimenzijsna. Ona u sebi sadrži elemente pojedinačnih posebnih, pa i opštedsudružnih – klasnih interesa. U kojoj meri će se koji deo svesti ispoljiti pri donošenju konkretnih odluka, zavisi od velikog broja faktora. Međutim, kao što procesi odlučivanja u radnoj organizaciji omogućavaju njenu integraciju, tako i procesi odlučivanja u svojoj osnovi omogućavaju dalji razvoj svesti. Kad se kaže dalji razvoj svesti, prvenstveno se ima u vidu razvoj one svesti koja će omogućiti neposrednom proizvodaču da ispoljavajući svoj interes u isto vreme vodi računa i o interesu drugih neposrednih proizvodača, tj. o interesu celine društva. Najefikasniji put za stvaranje takve svesti jeste onaj deo procesa odlučivanja koji stavlja neposrednog proizvodača u odnos s drugim neposrednim proizvodačem i kroz samoupravno institucionalizovane odnose omogućava mu da sagleda ne samo svoj nego i tudi parcijalni interes, i da, na osnovu toga, u procesu odlučivanja zajedno s drugim radnicima dolazi do zajedničkih interesa. Izgradnja tih zajedničkih interesa nije samo preduslov opstanka i razvoja radne organizacije, nego je i preduslov za stvaranje jedinstvene, razvijene zajedničke svesti svih neposrednih proizvodača i radničke klase Jugoslavije kao celine.

